श्रीगणेशाय नमः। ॐ बालोऽपि यो न्यायनये प्रवेशमल्पेन वाञ्छत्यलसः श्रुतेन। संक्षिप्तयुक्त्यन्वितर्कभा
षा प्रकाश्यते तस्य कृते मयैषा ॥१॥ प्रमाणप्रमेयसंशयप्रयोजनदृष्टान्तसिद्धान्तावयवतर्कनिर्णयवादजल्पवि
तण्डाहेत्वाभासच्छलजातिनिग्रहस्थानानां तत्त्वज्ञानान्निःश्रेयसाधिगम इति न्यायस्यादिमं सूत्रम्। अस्या
र्थः। प्रमाणादिषोडशपदार्थानां तत्त्वज्ञानान्मोक्षप्राप्तिर्भवतीति। न च प्रमाणादीनां तत्त्वज्ञानं सम्भव
ति तावद्भवति यावदेषामुद्देशलक्षणपरीक्षा न क्रियते। यदाह भाष्यकारः त्रिविधा चास्य शास्त्रस्य प्रवृत्ति
रुद्देशो लक्षणं परीक्षा चेति। उद्देशस्तु नाममात्रेण वस्तुसंकीर्तनं तच्चास्मिन्नेव सूत्रे कृतम्। लक्षणं त्वसाधारण
धर्मवचनं यथा गोः सास्नादिमत्त्वम्। लक्षितस्य यथालक्षणमुपपद्यते न वेति विचारः परीक्षा। तेनैतेषां
प्रमाणादीनां तत्त्वज्ञानार्थं कर्तव्ये न त्वपि प्रथमोद्दिष्टत्वेन प्रमाणस्य लक्षणमुच्यते। प्रमा
करणं प्रमाणम्। अत्र प्रमाणं लक्ष्यं प्रमाकरणं लक्षणम्। ननु प्रमायाः करणं चेत्प्रमाणं तर्हि तस्य फ
लं वक्तव्यं करणस्य फलवत्त्वनियमात्। सत्यं प्रमैव फलं साध्यमित्यर्थः। यथा छिदिकरणस्य परशोः
छिदैव फलम्। का पुनः प्रमा यस्याः करणं प्रमाणम्। उच्यते। यथार्थानुभवः प्रमा। यथार्थ इत्ययथार्थानां
संशयविपर्ययतर्कज्ञानानां निरासः। अनुभव इति स्मृतेर्निरासः। अनुभवो नाम स्मृतिव्यतिरिक्तं ज्ञानम्।
न, किं पुनः करणम्। साधकतमं करणम्। अतिशयितं साधकं साधकतमं प्रकृष्टं कारणमित्यर्थः। ननु
साधकं कारणमिति पर्यायः। तदेव न ज्ञायते किं तत्कारणमिति। उच्यते। यस्य कार्यात्पूर्वभावो निय
तोऽनन्यथासिद्धश्च तत्कारणम्। यथा तन्तुवेमादिकं पटस्य। यद्यपि पटोत्पत्तौ दैवाद्रासभादेः पूर्व

प्रत्यासत्त्यभावात् नैव तन्तुसमवायिकारणत्वं [illegible] समवायिकारणं प्रमाणं [illegible] निमित्तकारणं एव [illegible] असमवायिकारणं [illegible] समवायिकारणं [illegible] कारणतानिमित्तकारणं यत्समवेतं [illegible] निमित्तकारणं [illegible] विविधकारणं [illegible] निमित्तमात्रं [illegible] समवायसंबन्धेन [illegible] [illegible] निमित्तकारणं [illegible] प्रमाकरणं प्रमाणमिति [illegible] प्रमाणानां [illegible] [illegible] प्रत्यक्षप्रमाणं [illegible] नन्वन्यत्र [illegible] [illegible] प्रत्यक्षं [illegible] [illegible] नन्वनुमानं [illegible] प्रमाणत्वमेव [illegible] [illegible] इन्द्रियसंयोगादेः [illegible] [illegible] इन्द्रियसंयोगादेः [illegible] प्रमाकरणसाधकत्वात् [illegible] इन्द्रियसंयोगादेः करणत्वानुपपत्तेः [illegible] प्रमाणानि [illegible] प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः प्रमाणानि इति [illegible] प्रत्यक्षप्रमाकरणं प्रत्यक्षं [illegible] इन्द्रियार्थसंनिकर्षजन्यं ज्ञानं [illegible] द्विविधं सविकल्पकं निर्विकल्पकं [illegible] [illegible] कदाचिदिन्द्रियं करणं कदाचिदिन्द्रियार्थसंनिकर्षः [illegible] कदाचिन्निर्विकल्पकं [illegible] प्रमाफलं [illegible] इन्द्रियार्थसंनिकर्षेण [illegible] प्रकाशकारित्वनियमात् [illegible] संनिकर्षेणेन्द्रियेण

[illegible]

[illegible]

[illegible]

त॰ भा॰
३

निर्विकल्पकं नाम जात्यादियोजनाहीनं वस्तुमात्रावगाहि किंचिदिदमिति ज्ञानं कल्पते तस्य ज्ञानस्येन्द्रियक
रणं ... इन्द्रियार्थसन्निकर्षो व्यापारः ... निर्विकल्पक
ज्ञानं फलम् ... निर्विकल्पकं ज्ञानं तत्र ... सविकल्पकं ज्ञानं
... विशेषणविशेष्यभावावगाहि ज्ञानमुत्पद्यते
तदा इन्द्रियार्थसन्निकर्षः करणं निर्विकल्पकं ज्ञानमवान्तरव्यापारः सविकल्पकं ज्ञानं फलम् यदा
पुनस्तेन करणादिना सविकल्पकं ज्ञानं ... तदा निर्विकल्पक
ज्ञानं करणं सविकल्पकं ज्ञानमवान्तरव्यापारः तज्ज्ञानजन्यं ... व्यापारः हानोपादान
बुद्धयः फलम् ... सविकल्पकादीनामपीन्द्रियमेव करणं यावत्तत्र तत्र निर्विकल्पकसविक
ल्पादीनि ... व्यापारः ... सन्निकर्षो ... व्यापारः ... घटादीनामेक
प्रकारः ... सन्निकर्षः ... संयोगः संयुक्तसमवायः स
मवेतसमवायः समवेतसमवायः विशेषणविशेष्यभावश्चेति तत्र ... चक्षुषा घटविषयं ज्ञा
नं जन्यते तदा चक्षुरिन्द्रियं करणं ... सन्निकर्षः संयोगः ... युतसिद्ध्यभावात् एवं मन
सान्तरेन्द्रियेण यदा ... ज्ञानं जन्यते ... सन्निकर्षः संयो
ग एव ... घटगतरूपादिज्ञानं ... तदा चक्षुरिन्द्रियं ... समवेत
सन्निकर्षः संयुक्तसमवाय एव चक्षुःसंयुक्ते घटे रूपस्य समवायात् ... समवेत
समवायो ... सन्निकर्षः ... विशेषणविशेष्यभाव ... सन्निकर्षो ...

नौ किञ्च ...

३

यावत्त्रिविधा जातौ प्रत्यक्षमात्रे इन्द्रियसन्निकर्षो हेतुः

कस्य पुनः संयुक्तसमवेत समवाय सन्निकर्षः

स्यापि संयुक्तसमवाये न दोषः ... इन्द्रियसन्निकर्षो यथा इन्द्रियावयवैश्च विना ...
यावद्विनाशः ... विना इन्द्रियावयवैश्च विना इन्द्रियावयवविनाशे ... सत्तायोगादिति यदा
पुनश्चक्षुषा घटे रूपसमवेतरूपत्वादिसामान्यं गृह्यते तदा चक्षुरिन्द्रियं रूपत्वादिसामान्यं ग्राह्यम्
नयोः सन्निकर्षः संयुक्तसमवेतसमवाय एव एव चक्षुःसंयुक्ते घटे रूपं समवेतं तत्र रूपत्वस्य समवायात् क
दा उन समवाय सन्निकर्षः यदा श्रोत्रेन्द्रियेण शब्दो गृह्यते तदा श्रोत्रमिन्द्रियं शब्दोऽर्थः अनयोः सन्निकर्षः

संयुक्तसमवेत समवाय सन्निकर्ष

समवाय एव कर्णशष्कुल्यवच्छिन्नस्य नभसः श्रोत्रत्वात् शब्दस्य चाकाशगुणत्वात्
गुणगुणिनोश्च समवायात् यदा पुनः शब्दसमवेतं शब्दत्वादिसामान्यं गृह्यते तदा श्रोत्र
मिन्द्रियं शब्दत्वसामान्यमर्थः अनयोः सन्निकर्षः समवेतसमवाय एव श्रोत्रसमवेते शब्दे शब्दत्वस्य स
मवायात् ... विशेषणविशेष्यभावः इन्द्रियार्थसन्निकर्षः यदा चक्षुःसंयुक्ते भूतले घटाभावो गृ
ह्यते इह भूतले घटो नास्तीति तदा चक्षुःसंयुक्तस्य भूतलस्य घटाभावो विशेषणं भवति ... यदा

भावे ... दूरे ... घटाभावो गृह्यते तदा भूतलस्य विशेष्यस्य घटाभावो विशेषणम् यदा मनःसंयुक्ते आत्मनि इ
च्छाद्यभावो गृह्यते ... नाहं सुखी ... तदा मनःसंयुक्तस्यात्मनो दुःखाद्यभावो विशेषणम् तदेवं
ससमवायपञ्चविधसम्बन्धसम्बद्धविशेषणविशेष्यभावलक्षणेन इन्द्रियार्थसन्निकर्षेणाभाव
... समवायश्च गृह्यते एवं समवायोऽपि ... इह तन्तुषु पट
... समवाय इति तदेवं षोढा सन्निकर्षो वर्णितः ... प्रत्यक्षं सविकल्पकनिर्विकल्पका
त्रिविधं कारणं तस्मात् सन्निकर्षोऽन्तर्गतः ... निर्विकल्पकं परमार्थतः स्वलक्षणाविषयम्

स्वध

अर्थान्तरसम्बन्ध ... प्रमाणान्तर ... वस्तुस्वरूपमात्र — न नामजात्यादि विषयं निर्विकल्पकं सवि
कल्पकं तु नामजात्यादियोजनात्मकं ...

... सम्बद्ध विशेषणविशेष्यभाव ... सम्बन्धः ... पुनः ...

नाभा [illegible]

यथा शब्दलिंगत्वल [illegible] सामान्य [illegible] [illegible]

वह्निप्रत्यक्ष सविकल्पकत्वशब्द लिंगजन्यज्ञानकारणतावच्छेदकतया सामान्य विषयकत्व [illegible] कार्यत्व [illegible]
त्वात् [illegible] सामर्थ्यमतत्व [illegible] स्वलक्षणमुपगमसमर्थत्वेन सामान्यं तत्स्व [illegible] विशिष्ट
सामान्यमानमतत्व [illegible] सामान्यवत्सु [illegible] तेन [illegible] वाच्यत्व [illegible] लिंगपरामर्शानुमान
[illegible] न दृश्य भीयते तदर्थ लिंगपरामर्शं [illegible] लिंगपरामर्शोनुमान [illegible] [illegible]
स्तात्वात् [illegible] ज्ञानमनुमिति तेन तत्सदृ धूमादिज्ञानं किंतु लिंगविशेषपरामर्शो [illegible]
[illegible] यथा धूमो [illegible] यथाहि यत्र धूमस्तत्राग्निरिति [illegible] नियमो [illegible]
[illegible] तया [illegible] तस्मात् [illegible] एवमेव [illegible]
[illegible] तथाहि प्रथम [illegible] महानसादौ [illegible] वह्निपर्वत [illegible]
[illegible] यत्र धूमस्तत्राग्निरिति [illegible]
[illegible] त्वाभाविक तथा किंचित्
[illegible] तथाहि प्रथम [illegible] किंतु
[illegible] नच [illegible]
[illegible] परागते [illegible]
[illegible] तत्व [illegible]
[illegible] तर्क [illegible]

[illegible]

कृष्णेमतलपिन्नलपदेते तोके पाश्माबोवधार्यते तथाहि धाधाभावप्रश्नजनितसंस्कारसहकृतेनभूयोदर्शनेनमासते
रसहेतु॰ जिनसहचर्यग्राहिणा प्रत्यक्षेणधूमस्योवह्निरव्यभिचारधार्यते न भूमात्रमेव स्वाभाविकवत्संबंध नत्वौपाधिक स्वा
भाविकसंबंधोव्याप्तिरित्युच्यते तत्रैतन्नापेन पूर्वमग्नेर्धूमस्य महानसादौ यासामहानसे धूमस्तिमानेत्तत्या
पदे॰ सपर्वतादौयद्भूमहानस द्वितीय तत्र पूर्वं गृहीतां धूमस्याग्नेर्व्याप्तिस्मृत्वा तत्रैवपर्वते पुनर्धूमं परामृशति
अस्मिन्पर्वतेतोग्निनाव्याप्यो धूम इति तदिदं धूमज्ञानं तृतीयं एतस्माद्वह्निमान्भूधर इत्यनुमानं पर्वतोग्निमानि
त तिति सोत्र इत्येकं मग्निसाध्ये तथैव तस्माद्विशिष्टमालोतिज्ञानमनुमानं तृतीयम्प्रमेव लिंगपरामर्श इति इत्याचार्या दु
अनुमितिकरणत्वादनुमान तस्मात्स्पष्टमेतेव त्रिविधमनुमितिं ज्ञानमनुच्यते ननु कथमनुमानं निवारा॰ ६
तद्धूमज्ञानं तत्रव्याप्यनुमापक सत्यव्याप्तिरगृहीतत्वात् गृहीतायोमव्याप्तावनुमितिसंभवात् अथ व्याप्ति
महानसे॰ विशिष्टोतरकालमहानस एवकस्मात्रिरनुमीयते सैव अप्रदेशे नेति देहाभावात् स्मृतिमारोर्योनुमी चेत्तत्र॰
यते यथोक्तमाथय्यनुमानं तु पल्लवीमतिरीति कुर्यात्यापि प्रत्यहेले अपिनसाद्यार्थे तेनन्यायविद्भिपूर्व
दृष्टोतीतोत्र सभायां नहिदृष्टेर्विरोधोचितकारेता मान्यमीयते अथपर्वते गतमात्रस्य पुंसोयद्धूमज्ञान तत्वर्थीशद॰
तत्र धर्मायाग्निमनमापयति अग्निवा अग्निसंदेहसाधकबाधकप्रमाणाभावेनसंशय सत्वात्यैवार
त्वात सत्य अस्यहीतव्याप्तेरिवमहीतविस्मृतव्याप्तेरपिपुंसोनुमानानुदयेसव्याप्तिस्मृतेरपानु
मितिहेतुत्वात् धूमदर्शनाच्चोद्बुध्यमानसंस्कारादिति योयोधूमवान्सोसोग्निमानयथामहानसइति ते वह्निव्याप्य॰
नधूमदर्शनेनजातेव्याप्तिस्मृतेनैवानायासत्यानंतरं लीयेधूमवानस्मायमिति तदेवाग्निमनु
मापयतिनान्यत् तदेवलिंगपरामर्शोनुमानमितितिलक्षणलक्षणं तथाचानुमानं त्रिविधस्वार्थ

रूप कपर्पार्थिक
प्रतीतप्रवर्ति
कोताभो
हेतुस
कार्यो॰

तृतीयपरिज्ञान

पदार्थं चेति स्वरूपविनिर्देशः कार्यः तथा हि स्वयमेव महानसादौ विशिष्टेन प्रत्यक्षेण धूमाग्न्योर्व्याप्तिं गृहीत्वा
पर्वतसमीपं गतः तद्गते चाग्नौ संदिहानः पर्वतवर्तिनीमव्यवच्छिन्नमूलामभ्रंलिहां धूमलेखां पश्यन् धूमदर्श-
नादुद्बुद्धसंस्कारः व्याप्तिं स्मरति यत्र धूमस्तत्राग्निरिति तदनु अत्रापि धूमोऽस्तीति स्वयमेव प्रतिपद्यते तस्मादत्र
पर्वतेऽग्निरप्यस्तीति स्वयमेव प्रतिपद्यते तत् स्वार्थानुमानं यत्तु स्वयं धूमादग्निमनुमाय परं बोधयितुं पञ्चा-
वयववाक्यं प्रयुङ्क्ते तत् परार्थानुमानं यथा पर्वतोऽयमग्निमान् धूमवत्त्वात् यो यो धूमवान् सोऽसावग्निमान्
न यथा महानसं तथा चायं तस्मात्तथेति अनेन हि पञ्चावयवेन वाक्येन प्रतिपादितात् लिङ्गात्परो-
ऽप्यग्निं प्रतिपद्यते तेनैतत् परार्थमनुमानं अत्र चायं [illegible] साध्ये धूमवत्त्वं हेतुः स चान्वयव्यति-
रेकी अन्वयेन व्यतिरेकेण च व्याप्तेः तथा हि यत्र धूमस्तत्राग्निर्यथा महानसे इत्यन्वयव्याप्तिः महा-
नसे धूमाग्न्योर्व्यतिरेकः [illegible] व्यतिरेकव्याप्तिरेवं क्रमः अन्वयव्याप्तौ च व्याप्यं साध्यं
पक्षः [illegible] व्यापकः [illegible] तदुक्तम् व्याप्यव्यापकभावो हि भावयोर्यादृगि-
ष्यते तयोरभावयोस्तस्माद्विपरीतः प्रतीयते अन्वये साधनं व्याप्यं साध्यं व्यापकमिष्यते साध्या-
भावोऽन्यथा व्याप्यो व्यापकः साधनात्यय व्याप्यस्य वचनं पूर्वं व्यापकस्य ततः परम् एवं परीक्षिता व्याप्ति-
स्फुटीभवति तत्त्वत तदेवं धूमवत्त्वे हेतोरन्वयेन व्यतिरेकेण च व्याप्तिरस्तीति यद्यप्यन्वय-
व्याप्तिरेव प्रदर्शिता तदेकेनापि चरितार्थत्वात् तत्रान्वयमात्रेणैव प्रदर्शनं नन्वनुमा-
नेऽनुमितौ सिद्धायामपि [illegible] साधनाभावात् न तु व्यतिरेकव्याप्तेरभावात् तदेवं धूमवत्त्वे हेतुरन्वय-
व्यतिरेकी एवमन्येऽपि अनित्यत्वादौ साध्ये कृतकत्वादयोऽन्वयव्यतिरेकिणो द्रष्टव्याः केवलान्व-

महानसे धूमा-
ग्न्योरन्वय व्या-
प्तिरुक्ता व-
[illegible] २
नासिद्ध्यादिप्र-
[illegible] व्य-
तिरेकव्याप्ति ८

म

हेतुः केवलव्यतिरेकी तद्यथा लक्षणत्वे [illegible] प्राणादिमत्त्वहेतुः यथा जीवच्छरीरं सात्मकं प्राणादिमत्त्वात्
यन्नैवं तन्नैवं भवति तत्प्राणादिमन्न भवति यथा घटः नेदं जीवच्छरीरं तथा तस्मात्तथेति जीवच्छ
रीरं सात्मकं साध्यं प्राणादित्वहेतुः सच केवलव्यतिरेकी अन्वयदृष्टान्ताभावात् तथाहि प्राणादिम पत
त्त्वात्मक यत्सात्मकं इति दृष्टान्तो नास्ति जीवच्छरीरेसर्वप्त एव सप्तस्थानमपि केवलव्यतिरेकी हेतुः लिखितं [illegible]
यथा पृथिवी इतरेभ्यो भिद्यते गन्धवत्त्वात् यन्नेतरेभ्यो भिद्यते न तद्गन्धवत् यथा जलं प्रमा
[illegible] तदा तत्सर्वं प्रमाकरणत्वं तथाहि प्रत्यक्षादि प्रमाणादि लिखितं प्रमाकरणत्वात् यत्प्रमाण
न्यायवद्गृह्यते नच तत्प्रमाकरणं [illegible] तत्प्रमाकरणं तत्प्रमाणमिति यत्र तेन यथा
[illegible] इति दृष्टान्तो नास्ति प्रमाणाभावत्वं सर्वत्र [illegible] सर्वस्य प्रमाणत्वं नास्त
[illegible] हेतोरभेदेन साध्यानुमानात् तदेव केवलव्यतिरेकिणो हेतोर्दर्शिता कश्चिद
न्यो हेतुः केवलान्वयी यथा विशेषोऽभिधेयः प्रमेयत्वात् यत्प्रमेयं तदभिधेयं यथा घटः तथा चा
यं तस्मात्तथेति अत्र विशेषो यस्याभिधेयत्वं साध्यं प्रमेयत्वं हेतुः स च केवलान्वय्येव यदभिधेयं न भ
वति तत्प्रमेयमपि न भवति यथा [illegible] व्यतिरेकदृष्टान्ताभावात् सर्वं त्वविप्रमाणं लक्षणं प्र
मेयं दृष्टान्त स प्रमेयं [illegible] अभिधेयं इति एतेषामन्वयव्यतिरेकी केवलान्वयी केवलव्यतिरेकी
चेति हेतवस्त्रयाणां मध्ये हेतुरन्वयव्यतिरेकी हेतुः स च पञ्चरूपोपपन्नः स्वसाध्यसाधकः

त भा॰ यथा शब्दोऽनित्यः शब्दत्वात् पुनः शब्दो नित्यः कार्यत्वात् [illegible] नित्यत्वाभावसाधकहेत्वन्तरकार्यत्वप्रतिपक्षत्वाभावात् [illegible]
दु

१०

नचासन्मते नन्वेकेनापि रूपेण हीनः [illegible] पक्षधर्मत्वसपक्षसत्त्वविपक्षासत्त्वादि [illegible]
बाधितविषयत्वमसत्प्रतिपक्षत्वं चेति एतानि पञ्च रूपाणि हेतुत्वलाभे [illegible] अतिरेकि [illegible]
धूमे तथापि हेतुत्वं [illegible] पक्षधर्मत्वं [illegible] पर्वते तस्य विद्यमानत्वात् सपक्षसत्त्वं सपक्षे महान
मे सावयवत्वं [illegible] महानसादौ वर्तते तत्र नास्तीत्यर्थः प्रत्यक्षबाधितविषयत्वं [illegible]
मवत्त्वं [illegible] हेतोर्विषयः [illegible] तद्भावे [illegible] प्रमाणेन बाधितत्व
नास्तीत्यर्थः [illegible] तथा हि साध्यविपरीतसाध
कहेत्वन्तरप्रतिपक्षतया [illegible] नुपलम्भात् तदेकपञ्चरूपोपपन्नत्वे
हेत्वाभासत्वं [illegible] साधके [illegible] प
क्षधर्मत्वाभावसाधि [illegible] अर्थ
मात्रसिद्धिः पक्षधर्मत्वाभावसाधकं पक्षधर्मत्वविरोधि सिद्धान्ति पक्षधर्मत्वं धूमवत्त्वे
पूर्व [illegible] नव [illegible] सम्बन्धः [illegible] एवार्थे [illegible]
न इ दे [illegible] केवलान्वयव्यतिरेकिहेतु सम्यक् पञ्चरूपोपपन्नत्वमस्त्वेतस्य २ ९
भा तथा हेत्वाभास [illegible] केवलान्वयीव्यतिरेकी [illegible] साध्यसाधयति तथापि
[illegible] केवलव्यतिरेकी [illegible] तस्य हि सपक्षसत्त्वे
नास्ति सपक्षाभावात् [illegible] विपक्षा [illegible] सद्विपक्ष [illegible] ध

सद्विपक्ष [illegible] १ दु

प्रमानुमानेनेवर्तत विविक्तित्वाय धर्मोधर्मीत्यपदं यथा तेनैव प्रमानुमानेनेमहानसे विपक्षत्वेन
ज्ञातमाध्यमाव धूमो यथा तेनैव महानुदृष्टान्ते तद्वेवमन्वयव्यतिरेकीके वलान्वयीकेवलव्यतिरेकिरूपत्रयो
दर्शिता अतोन्येहेत्वाभासा हेतुलक्षणरहितहेतुवदवभासमाना हेत्वाभासा तेचानेकप्रकाश तेषा
सिद्धविरुद्धानैकान्तिककालात्ययापदिष्टप्रकरणसमभेदात्पञ्चैवतत्रानिश्चितपक्षवृत्तिरसिद्ध तत्रासिद्ध
त्रिविध स्वरूपासिद्धोत्वरूपासिद्धो व्याप्यत्वासिद्धश्चाश्रयासिद्धो यथा गगनारविंदसुरभिम्र
अरविंदत्वात्सरोजारविंदवदिति गगनारविंदमत्रपक्षस्तन्नास्त्येव स्वरूपासिद्धो यथा शब्दोनित्यश्चाक्षु
षत्वात् घटवत् अत्रचाक्षुषत्वहेतुः सचशब्दे नास्त्येव शब्दस्य श्रावणत्वात् व्याप्यत्वासिद्धो द्विवि
धः एकोव्याप्तिग्राहकप्रमाणाभावात् अपरश्चोपाधिसद्भावात् अत्रप्रथमो यथा यत्सत्तत्क्षणि
कं यथाघन सन्नश्शब्दादि नचसर्वेलक्षणिकत्वयोर्व्याप्तिग्राहकप्रमाणमस्ति सोपाधिकतया
व्याप्यत्वासिद्धो यथाक्रत्वन्तर्वर्तिनी हिंसाधर्मसाधनं हिंसात्वात् क्रत्वबाह्यहिंसावत् अत्रनिषिद्धत्वमुपाधि
र्हिंसात्वादिहिंसात्वे सतिनिषिद्धत्वाहिंसायाः धर्मसाधनत्वं
तत्राप्यधर्मसाधनत्वं हिंसात्वस्य व्यापक यतो यत्रयत्राधर्मत्वंतत्र
तत्राप्यधर्मसाधनत्वनिषिद्धत्वमपि एवंसाधनहिंसात्वेनव्याप्तोतिनिषिद्धता नहिंयज्ञहिंसात्वतत्रतत्राप्य
क्रत्वेनिषिद्धत्व यज्ञीयपशुहिंसायाः सत्यपिहिंसात्वेनिषिद्धत्वाभावात् अन्यश्चसाध्यानुप
जीवहिंसात्वव्याप्यत्वासिद्धमेव साध्यविपर्ययव्याप्तोविरुद्ध यथा शब्दोनित्य कृतकत्वा
कृतकत्वाद्धिंसावत् कृत्रिमकत्वादहिंसानित्यहिंसात्वप्रयोजक किंतुनिषिद्धत्वमेव ५

तद्विकरणमन्त उपाधिश्चप्रकृते त

ति क

त्वस्यात्वत कृतकत्वहेतुः साध्यानित्यत्वविपरीतनित्यत्वेन व्याप्तः पूर्वोपन्यस्तकृतकत्वान्नित्यमेव नानि
त्यमस्त्वीति विरुद्धः कृतकत्वं सव्यभिचारोऽनैकान्तिकः स त्रिविध साधारणानैकान्तिकोऽसाधारणाने
कान्तिकश्चेति तत्र सपक्षविपक्षवृत्तिः साधारणानैकान्तिकः यथा शब्दो नित्यः प्रमेयत्वात् व्यो
मवत् अत्र हि प्रमेयत्वहेतुः सकलनित्यानित्यवृत्तिः सपक्षाद्विपक्षाद्व्यावृत्तो पक्षे वर्त्तते सोऽसा
धारणानैकान्तिकः यथा भूमिर्नित्या गन्धवत्त्वात् व्योमवत् गन्धवत्त्वं हि सपक्षान्नित्याद्विपक्षा
च्चानित्याद्व्यावृत्तं भूमावेव वर्त्तते प्रकरणसमस्त्वेव यस्य हेतोः साध्यविपरीतसाधकं हेत्वन्तरं वि
द्यते यथा शब्दोऽनित्यः नित्यधर्मरहितत्वादिति शब्दो नित्यः अनित्यधर्मरहितत्वादिति अ
यमेव सत्प्रतिपक्ष इति चोच्यते प्रत्यक्षप्रमाणान्तरावधृतसाध्याभावो हेतुर्बाधितविषयः कालात्य
यापदिष्ट इत्युच्यते यथाग्निरनुष्णः कृतकत्वात् जलवत् अत्र कृतकत्वस्य हेतोः साध्यम
उपमितिः [illegible] नुष्णत्वं तदभावः प्रत्यक्षेणावधारितः स्पर्शनप्रत्यक्षेणोष्णत्वोपलम्भात् व्याख्यातमनुमान
म् अतिदेशवाक्यार्थस्मरणसहकृतो सादृश्यविशिष्टपिण्डज्ञानमुपमानं यथा गवयम
जानन्नपि [illegible] यथा गौस्तथा गवय [illegible] इति कुतश्चिदारण्यकपुरुषाच्छ्रु
दृ त्वा वनं गतो वाक्यार्थं स्मरन् [illegible] सादृश्यविशिष्टपिण्डं पश्यति तदा तद्वाक्यार्थसहकृतं स्मरण
सादृश्यविशिष्टपिण्डज्ञानमुपमानं उपमितिकरणत्वात् गोसादृश्यविशिष्टपिण्डज्ञानानन्तरं न
अयमसौ गवयपदवाच्यः पिण्डः इति संज्ञासंज्ञिसम्बन्धप्रतीतिः सैव [illegible]
उपमिति

प साकांक्षाविरहात् आत्मवाधिका
मिचेदितिनच वा
न

आसत्तिवाक्यस्याद्, आसत्तस्य यथार्थस्मनमार्थस्य उपदेशानुरूप वाक्यश्रवण तयोरपेतास्त्विधिमनाय
टानोस्मरह मनव्वनोर प्र. गुरुयोहमीतिपदानिवाक्यानि यता विरहात् नद्याग्निसेकयो वस्त
रान्वययोग्यत्वाभि तथाहि अग्निनेति तृतीयया सेकरूपकार्ये प्रतिकरणत्वमग्ने प्रतिपादितत्वा
चाग्नि सेकेकरणीभवितुयोग्य तेनैककार्यकारणभावसत्वात्मेवयोग्यताग्नि सेकयोः बोध्यत्वा इत्यसत्वान्वयस्य
तस्माद्ग्निनासिंचेदिति नवाक्य एवमेवैतत्स्य प्रहरे प्रहरे असहोच्चारितानि गामानयेत्यादिपदानि
नवाक्य सत्यामपि परस्पराकांक्षायां सत्यामपि च परस्परान्वय योग्यतायां परस्परमासत्त्यभा
भावात् यानि तु साकांक्षाणि योग्यानि सन्निहितानि पदानि तान्येव वाक्य यथाज्योतिष्टो
मेनस्वर्गकामोयजेतेत्यादि, यथावान्दोनीरे पयःफलानि सन्तीति अथवातान्येवामान
येत्यादीनि पदान्यविलम्बितोच्चारितानि ननु नद्यास्तीरे पिपदानि साकांक्षाणि किन्तर्णो प
रादीनामधेयादीनां नीराधाराकांक्षित्वात् नच विचार्यमाणे अर्थोपि साकांक्षा अक
कांक्षा इच्छात्मकत्वेन चेतनधर्मत्वात् सत्य अर्थोह्याप्त स्वपदद्योतिका अर्थोतरि
प्योन्यविषयाकांक्षाजनकत्वेन साकांक्षा उच्यते तद्वारेण तत्प्रतिपादकानि पदान्यपि
साकांक्षाणीत्युपचर्यते यद्वा पदान्येवार्थे प्रतिपाद्यार्थान्तरविषयजिज्ञासाकांक्षाजनक
त्वेनोपचारात् पदानि साकांक्षाणि एवमर्था साकांक्षा परस्परान्वययोग्यतां न तद्वारा
ना

वदाग्न्यविवेष[illegible] ते सुनिहितत्वपदानामेकेनैवपुसाश्रवणविलोकीतत्व तैर्[illegible]देवपदेषु समर्थति
मार्थद्वारातेनापसर्थ [illegible] कार्यप्रतिपादकत्वेनात पदानां विषया[illegible]तर विषयाणां [illegible]
[illegible]तापूतीयमानपदस्वरान्वयषो [illegible] प्रतिपादकानामसन्निध्यनानापदानामनेकदोषाकाप पद चश[illegible]
[illegible] सपदस्य [illegible] वैकल्पानविपर्ययोभाव [illegible] वर्णानां क्रमवत्ताभाव [illegible] विनाश [illegible] एकत्वानेक
वर्णानन्तुभूयात वर्णाश्रवणाकालेपूर्वपूर्ववर्णानुभवजनितसंस्कार सहकृतेनान्त्यवर्णश्रवणेनपदप्रतीति
सस्कारप्रयोगाभ्यां दनसमर्थग्रहणारूढे तेनभ्यो [illegible] तोकदेवसदसदनेकवर्णावगाहिनी पदप्रतीतिस्तत्र सहकारि
ज्ञायमानकालयोऽपि सर्वात प्रत्यभिज्ञानवत प्रत्यभिज्ञानप्रत्यक्षेहातीतापि पूर्वावस्थास्मृतवर्तमानवत पूर्वपूर्वपदानुभ
मिथ्या ६ वजनितसंस्कारसहकृतेनान्त्यपदविषयेणश्रोत्रेणोद्गृह्यमाणपदार्थप्रत्ययानुग्रहेनानेकदेवसदसद
नेकपदावगाहिनी वाक्यप्रतीति [illegible] क्रियते तदिदं वाक्यमाप्तपुरुषेण प्रयुक्तमप्रत्यक्षफलात्मकप्रमाणं
फलत्वस्य वाक्यार्थज्ञानत्वात तत्वेत [illegible] प्रमाणं सत्ता लोकेवेदेसाधारणं लोकलक्षणविरोध [illegible]
दाहीभवतिनसर्वं [illegible] किंचिदवसौकिक वाक्यप्रमाणं यदाप्त [illegible] केवेदे तु परमाप्तप्रणीतत्वे
नारूढं सर्वमेव वाक्यं प्रमाणं सर्वेषामप्तवाक्यत्वात वेदोनामचत्वार प्रमाणानि [illegible]
*निदानस्य ६ माणं प्रमाणात्पृथकेवानभावात तत्वार्थापत्तिरपि पृथक्प्रमाणमस्ति तथाहि पीनो देवदत्तो
दिवानभुंक्ते इति दृष्टे श्रुते वा रात्रिभोजनकल्पनेदिवाभुंजानस्य पीनत्वरात्रिभोजनमन्तरेण
नोपपद्यते अत पीनत्वान्यथानुपपत्तिप्रसूतार्थापत्तिरेवरात्रिभोजने प्रमाणं तदयुक्तं तत्वादि
मिति रात्रिभोजनस्य प्रत्यक्षाद्यविषयत्वात तेन तत्र रात्रिभोजनस्यानुमानविषयत्वात तथाहि

प्रदेवद्रव्यं तो रत्ने भूके द्विताश्रयभूतानन्तेषु सतिर्थानन्त्वात् यस्तु नीलो भूके नासौ द्विताश्रयभूतानन्ते सति यौन प
शादित्वात्तथावस्तुतानोपीन तच यत्र समवाय इति केवलसमवायितिरेतत्तमाने नैव राशिभौतिसमवाय नु मानविष
यत्वात् किमर्थमर्थापत्ति केवलनीपा भावाभावयमपि प्रमाणान्तरमभावग्रहणाय योगीकरणीये तदयं
घटाद्यनुपलब्धा घटाभावोनि श्चीयते अनुपलब्धिश्चोपलब्धेरभाव इत्यभावप्रमाणेन घटाभावग्रह
तेनैव तत्र यद्यत्रैवदिभविष्यत् भूतलमिवादृक्ष्यत इत्यादिना केवलकारितानुपलम्भसनाथेन प्रत्यक्षेणैवा
भावग्रहणात् किमभावप्रमाणेन न हि द्वितीयादिवद्वयोग्राहकाणि तथाहि द्वित्वादिवद्वयोग्राहकाणि
प्रकारेण ज्ञानकरणाद्यन्योन्यकवल यद्वा चन्द्रो द्वयं प्राप्य प्राकारेणैव द्वित्वाद्विवेकाद्विवेन
संदीर्णानुवस्तुप्राप्य प्रकारेण त्वभुतैकिन्द्रमेवनचद्वित्वभावयो सर्वधोस्ति सयोगसमवायोद्विसवधो
नतोतयोस्त विशेषणविशेष्यभावसम्बन्धोनभवति भिन्नौभयाश्रितेकत्वाभावात् सबधोहितद
भिन्नोभिन्नोभवति उभय सबन्धाश्रितत्वैककयथादेदसंयोग संवृत्तिरदामभिन्न तदाश्रित
त्वैकत्व नचविशेषणविशेष्यभावस्तथा तथाहिदण्डपुरुषयोर्विशेषणविशेष्यभावोनासम्प
भिद्यते नहिदण्डस्य विशेषणत्वमपंतरसंयोगस्वरूपमेव अभावस्यापि विशेषणत्वे नाभावे कस्य
चित्संबन्धस्य दुर्व्याप्यत्वात्तमस्यमभव तस्मादभावस्योपरक्तबुद्धिजनकत्वस्वरूपं तदेव विशे
षणत्वमनन्तरस्यान्तरपदव्यापकत्वकारणत्वादयोप्यहा स्वप्रतिबद्धबुद्धिजनकत्वं यस्य रूपमेवहि
व्यापकत्वमस्मादीनां कारणत्वमपि तन्मयोनुकृतान्वयव्यतिरेकत्वे स्वरूपमेव तत्वादीनानन्वर्था
नरअभावस्यापिव्यापकत्वात् कारणत्वञ्च नद्यामोघसामान्यादिसभव तदेवविशेषणविशे

शोधि तिपायाकेवदिणि ते

भे दे

अस्मिन्नभावाधि
ताग्रहणाभावो

अभावविशिष्टं

यथानयोरविरोधतत्त्वविरोधस्वरूपमभिन्नं नापुनर्याभिन्नं विरोधयोविरोधस्याप्रामाण्यस्यात् विरोध
भावस्याभावात् विरोधस्य विरोधस्य भावस्य तु प्राद्विरोधे भावस्याभावात् नाधिक विरोधस्य चवि
६ रोधस्य तस्याभावस्तिद्धं प्रमाणं प्रामाण्याभावप्राप्तं प्रत्येकमभिसंबध्नाति तथाच विरोधस्याभावेन वि
रोधस्य भावस्य प्रत्यक्षं द्वाभ्यां सम्बन्ध एवमाप्तव्याप्यकस्माभावादयोऽपि सम्बन्धप्रमाणपरो गत्यन्यथानि
रूपतो यावमधर्मोपचारेण तथा चामनश्यमभावस्य द्वितीय ग्रहणेनमभवति तस्य भावप्रकाशित
त्वात्तभावप्रकाशादिद्वितीयप्रमेयच प्रकाशयति नत्वभाव स्वभावप्रकाशय यदि द्वितीय विरोधमते
नैवेतिसिद्धत्वं स्वमन्यथाभावस्येत्युक्तं प्रतिप्रमाणदोषस्तु विरोधस्य नयेवनिरस्तं समस्तपरमते इह मि
द्धान्तिनिरूपिते ज्ञानादि ज्ञाने ज्ञाते तस्य प्रामाण्यमन्यथा येकस्मिन् ज्ञातादौ प्रचते ते कस्मिन्नुक्तदेहादे
वप्रत्ययं प्रतीत्यन्तरकाले ज्ञाते प्रतिसामेसति प्रामाण्यमन्यथारयति यत्रोभयो सामदोषापरिहारोऽपि
ततमन नेक पर्यनुयोक्तव्यमन्यर्थविचारेऽति इत्यन्यत्राप्ति अन्यकस्मिन्नर्थ प्रागेव प्रामाण्य
मन्यथापुरुष प्रवृत्ते ततएव प्रामाण्यमन्यथारोपितं सम्पर्कात् एतेनैवज्ञानग्राह्यते तेनैव तत्प्रामा
ण्यमपि नतुज्ञानग्राहकज्ञानं ज्ञानधर्मस्यप्रामाण्यस्य ग्राहकेन ज्ञानग्राहिकोऽतिरिक्तज्ञानापेक्षत्व
मेव प्रामाण्यस्य स्वतस्त्वं ज्ञानं च प्रवृत्ते पूर्वमेवान्तरेण तच्च मन्यप्रमाणप्रामाण्यसन्देहोऽपि प्रामा
ण्यनिश्चितेधर्मिणि सन्देहाद्भवात् तस्मात् तत्रैव पूर्वसन्देहे ज्ञानान्यथानुपपत्तिप्रसं तथाप्येव प्रत्य
क्षाभ्यासेऽति यदुक्तं सन्देहकमात्मान्तरेव वयमुच्यामहे तथा प्रामाण्यग्रहणं तु तत एव तथाऽपि
इष्टविरुपरस्परविरोधिनांविषयेज्ञानेनासमधारेण ज्ञायते इति घटस्य ज्ञानत्वप्रतिसंधेय
द्वर्णमेव ज्ञानत्वानुपपत्तिप्रसङ्ग वार्त्ता प्रामाण्यग्रहेऽपि ग्राह्यमाणत्वाभावात् एते न तत्त्र
प्रामाण्यग्राहकाधीन तद्विशेषवाधकमाह कथमिति ४ तस्मात्
इति सामर्थ्यवर्त्त

ते तेन ज्ञानेनेच्छातेस [illegible] ज्ञाना नामकश्चिद्धर्मो जात इत्यनुमीयते स च ज्ञातता नाम धर्मो जातत्वेन ज्ञाते ज्ञानेन ज्ञाता
ते अन्वयव्यतिरेकाभ्यां ज्ञानेन जन्यत इति अवधार्यते स च ज्ञातताख्यो धर्मो ज्ञाततानाम धर्मो ज्ञानमतेरेकलोपाः
स्रुते कारणाभावे कार्यानुत्पत्तेः तेन च धर्मेण स्वकारणज्ञानमनुमीयते ताप विषयत इति नैवेयुक्तं ज्ञानविषयत्वाति
रिक्तायाः ज्ञाततायाः अभावात् न तु ज्ञानजनितज्ञातताधारत्वमेव घटादेर्ज्ञानविषयत्वं तथाहि ज्ञातवत्तादात्म्ये
न विषयत्वाघटज्ञानविषयत्वं दानुभूयमानत्वात् तदुत्पत्तिविषयत्वे इन्द्रियादेरपि विषयत्वापत्तेः इन्द्रियादेरपि
धर्मविशेषोऽपूर्वं तज्जन्यत्वात् तेनेदमनुमीयते ज्ञानेन घटे स्वकीय चिन्त्याजनितयेन घटस्य तस्य ज्ञानस्य विषयतानाम इति
शक्तिविशेषः ९ ज्ञाता विषयत्वात्तथानुपपत्तेः ज्ञाततासिद्धि न तु प्रत्यक्षमात्रेण मैव स्वभावादेव विषयविषयितोपप
त्तेः अर्थज्ञानयोरेतादृशात्स्वाभाविको विशेष यत्ननयोर्विषयविषयीभाव इतरथा तीताना गतयोर्वि
षयविषयत्वं न स्यात् ज्ञानेन तत्र ज्ञाततातजननासंभवात् अससिद्धधर्मिविधर्मकज्ञाततायोगात् किंच
ज्ञाततेयमयाज्ञातता ज्ञाततायाश्चापि ज्ञानविषयत्वात् तत्रापि ज्ञाततापि प्रसंगः तथा चानवस्था अथ ज्ञाततान्तरमन्तरेणा
पि स्वभावादेव विषयत्वं ज्ञाततायाः तर्हि घटादावपि किं न स्यात् तथैव अन्यथा ज्ञाततायाश्चापि तन्मात्राज्ञान
ज्ञाततान्तरेण नमात्रतयापे ते ज्ञाततादिप्रयोगप्रमाणानामव्यभिचारणामामाण्यमितिकुतस्वतान ग्राहकत्वाम्यता
प्रामाण्यस्य अथ केनचित् ज्ञानेन ज्ञातता विशेषणप्रमाणानामव्यभिचारित्वात्तप्रामाण्यमस्तु ईश्वरस्यते
पक्षेतत्र प्रमाणेऽपि शक्यमिदं वक्तुं केनचिद् ज्ञानताविशेषणप्रामाण्यज्ञानाव्यभिचारित्वात्प्रामाण्य
मास्तु सहेवज्यते इत्यप्रामाण्यमपि स्वतः एव ज्ञायते अथैवमप्रामाण्यपरत प्रामाण्यमपि परत एव
संगृह्यतां ज्ञानग्राहकादन्यतः स्यार्थं ज्ञानं हि मानसप्रत्यक्षेण ज्ञायते प्रामाण्यं पुनरनुमानेन तथा

हि जलज्ञानानंतरं जलार्थिनः प्रवृत्तिस्त्रिविधा फलवती अफलवती च अफलवती प्रवृत्तिसमर्था
त [illegible] तथापि तस्य प्रामाण्यमनुमीयते प्रयोगश्च विवादाध्यासितं जलज्ञानं प्रमाणं
समर्थप्रवृत्तिजनकत्वात् यत्तु न प्रमाणं न तत् समर्थप्रवृत्तिजनकं यथा प्रमाणाभास इति केवलव्य
८ तिरेकी अर्थकमवप्रवृत्तिजनकयज्जलज्ञानं तत्पक्षः तस्य प्रामाण्यं साध्यं यथार्थे मिथ्ये न तु प्रमाणत
एत्वं सत्यव्यभिचारापत्तेः हेतुलक्षणं समर्थप्रवृत्तिजनकत्वं फलवत्प्रवृत्तिजनकत्वमिति यावत् क्रमेण नु
केवलव्यतिरेक्यनुमानेनानभ्यासदशापन्नस्य प्रामाण्यं व्यवस्थिते तद्दृष्टान्तेन अभ्यासदशापन्नमपि तज्ज्ञाती
यत्वेन लिंगेनान्वयव्यतिरेक्यनुमानेनान्यत्र ज्ञानस्याभ्यासदशापन्नस्य प्रामाण्यमनुमीयते परतः
एव प्रामाण्यं ज्ञानग्राहकेणैव गृह्यते इति चत्वार्येव प्रमाणानि युक्तिलेशोक्तिपूर्वकं केशवेन बा
लबोधाय यथाशास्त्रमवर्णयदिति १ इति श्रीकेशवमिश्रेण विरचितायां तर्कभाषायां प्रमाणपरि
च्छेदः ० प्रमाणान्युक्तानि प्रमेयाण्युच्यंते आत्मशरीरेन्द्रियार्थबुद्धिमनः प्रवृत्तिदोषप्रेत्यभावफल
त्याप दुःखापवर्गास्तु प्रमेयमिति तिरत्वम अत्र त्वापवर्गादिसमस्तं प्रमेयं यन्मोक्षोपयोगि तदेवातिलक्ष
त्व णार्थं तत्रात्मत्वसामान्यवानात्मा स च देहेन्द्रियादिव्यतिरिक्तः प्रतिशरीरं भिन्नः विभुर्नित्यश्च सुखमान
सप्रत्यक्षः विप्रतिपन्नो तु बुद्ध्यादिगुणलिंगकः तथा बुद्ध्यादयस्तावद् गुणाः स्युः अनित्यत्वे सति अनि
त्यत्वे सत्यैकेन्द्रियग्राह्यत्वात् रूपवत् गुणश्च गुणाश्रित एव तत्र बुद्ध्यादयो गुणा न भूतानां मा
नसप्रत्यक्षत्वात् ये हि भूतानां गुणा न ते मानसाः यथा रूपादयः नापि दिक्कालमनसां गु
णाः विशेषगुणत्वात् ये हि दिक्कालादिगुणाः संख्यादयः न ते विशेषगुणाः ते हि सर्वद्रव्यसाधारणा एव

बुद्ध्यादयस्तु विशेषगुणाः गुणत्वेसत्येकेन्द्रियग्राह्यत्वात् रूपादिवत्. अतो न दिगादिगुणाः तस्मादेभ्योऽष्टभ्योऽतिरि
क्तो बुद्ध्यादीनां गुणानामाश्रयो भवितव्यः स एवात्मा. प्रयोगश्च बुद्ध्यादयः पृथिव्याद्यष्टद्रव्यातिरिक्तद्रव्याश्रिताः पृ
थिव्याद्यष्टद्रव्यानाश्रितत्वे सति गुणत्वात्. यत्तु पृथिव्याद्यष्टद्रव्यातिरिक्तद्रव्याश्रितं न भवति नासौ पृथि
मि॰ व्याद्यष्टद्रव्यानाश्रितत्वे सति गुणोपि भवति यथा रूपादि ... केवलव्यतिरेकीयं. यथा च बुद्ध्यादयः पृथिव्या
द्यष्टद्रव्यातिरिक्तद्रव्याश्रिताः पृथिव्याद्यष्टद्रव्यानाश्रितत्वे सति गुणत्वात् यो यदनाश्रितो गुणः स तदति
ह्य॰ रिक्ताश्रितो भवति यथा पृथिव्यनाश्रितः शब्दः पृथिव्यातिरिक्ताकाशाश्रय इति. तथा च दिग्गुणादयः पृ
थिव्याद्यष्टद्रव्यातिरिक्ताकाशाद्याश्रिताः तदेव पृथिव्याद्यष्टद्रव्यातिरिक्तं नवमद्रव्यमात्मा सिद्धः स च सर्व मा
त्रकार्योपलंभादिहेतुः परममहत्परिमाणवान् नित्यश्च विभुत्वात्. नित्योसौ व्योमवत्. सुखादीनां वैचित्र्या
प्रत्य॰ त्प्रतिशरीरं भिन्नः तस्य भोगायतनमन्त्यावयविशरीरं चेष्टाश्रयो वा शरीरं. तथापि रथ्यादौ वैकालिक
त्वात् ... तदिदमत्रोक्तं हिताहितप्राप्तिपरिहारार्थस्पन्दनत्वावच्छिन्ने सतीति
ज्ञेय चेष्टात्वं हिताहितप्राप्तिपरिहारार्थस्पंदनं न तु स्पंदनमात्रं सुखदुःखान्यतरसाक्षात्कारो भोग
स्तदवच्छिन्ने आत्मनि जायते तद्भोगायतनं तदेव शरीरं. शरीरसंयुक्तं ज्ञानकरणमतीन्द्रियमि ज्ञानस्य करण
न्द्रियं अतीन्द्रियमित्युच्यमाने कालादेरिन्द्रियत्वप्रसंगः अत उक्तं ज्ञानकरणमिति तथापीन्द्रियार्थस
न्निकर्षे प्रसंगः अत उक्तं शरीरसंयुक्तमिति शरीरसंयुक्तं ज्ञानकरणमित्युच्यमाने आलोकादेरिन्द्रियत्व
प्रसंगः अत उक्तमतीन्द्रियमिति तानि चेन्द्रियाणि षट् घ्राणरसनचक्षुःश्रोत्रत्वङ्मनांसि तत्र गंधो रूपादिषु पंचसु

घ्राणमिति साधनमिंद्रियं घ्राणं नासाग्रवर्त्ति तच्च पार्थिवं गन्धवत्वात् गन्धवत्वं गन्धग्राहकत्वात् यदिंद्रियं
रूपादिषु पंचसु मध्ये यं गुणं गृह्णाति तदिंद्रियं तद्गुणवत् यथा चक्षुरूपग्राहकं रूपवत् रसोपलब्धिसा
धनमिंद्रियं रसनं जिह्वाग्रवर्त्ति तच्चाप्यं रसवत्वात् रसवत्वं च रूपादिषु पंचसु मध्ये रसस्यैवाभिव्यंजक
त्वात् लालावत् रूपोपलब्धिसाधनमिंद्रियं चक्षुः कृष्णताराग्रवर्त्ति तच्च तैजसं रूपादिषु पंचसु मध्ये
रूपस्यैवाभिव्यंजकत्वात् प्रदीपवत् स्पर्शोपलब्धिसाधनमिंद्रियं त्वक् तच्च वायवीयं रूपादिषु पंचसु मध्ये
स्पर्शस्यैवाभिव्यंजकत्वात् अंगसंगिसलिलशैत्याभिव्यंजकव्यंजनपवनवत् शब्दोपलब्धिसाधनमिंद्रि
यं श्रोत्रं तच्च कर्णशष्कुल्यवच्छिन्नमाकाशमेव न द्रव्यांतरं शब्दगुणत्वात् तदपि शब्दग्राहकत्वात् तत् किं तत्काकाशशब्दगुणकमिति चेत्
तदिंद्रियं यदिंद्रियं रूपादिषु पंचसु मध्ये यद्गुणग्राहकं तद्गुणवत् यथा चक्षुरादि रूपादिग्राहकं रूपादिमत्
शब्दग्राहकं च श्रोत्रं अतः शब्दगुणकं सुखाद्युपलब्धिसाधनमिंद्रियं मनः तच्चाणुपरिमाणं हृदया
न्तर्वर्त्ति ननु चक्षुरादींद्रियसद्भावे किं प्रमाणं उच्यते अनुमानमेव रूपाद्युपलब्धयः करणसाध्या यद्य
विशेष क्रियात्वात् छिदिवत् अर्थो विषयः दृष्टः द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायाः प्रमाणविषयीभूतास्तेषा द्रव्यत्वात्
मर्थ इति तथापि प्रयोजनवशाद् द्रव्येण कीर्त्तिताः तत्र समवायिकारणं द्रव्यं तानि च द्रव्याणि ९ गुणाश्रयो वा
पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशकालदिगात्ममनांसि नवैव तत्र पृथिवीत्वसामान्यवती पृथिवी काठिन्यको
मलत्वादि रूपावयवसंयोगविशेषयुक्ता प्राणशरीरमृत्पाषाणवृक्षादिरूपा गन्धरूपरस
स्पर्शसंख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविभागपरत्वापरत्वगुरुत्वद्रवत्वसंस्कारवती नित्यानित्या च पूर्ववत् त

उद्भूतत्वे सत्यभिभूतरूपस्पर्शो यस्य तत्

कालमोदेव उद्भूतरूपस्पर्शमनुभवरूपस्पर्शो उद्भूतरूपस्पर्शमनुद्भूतरूपं उद्भूतरूपमनुद्भूतस्पर्शं नयनमतेजरूप
स्पर्शो अनुद्भूतरूपतेजो बाह्यचेष्टायां चक्षुरुद्भूतस्पर्शोत्वेत्ववाक्यजन्ये सभिभवस्तत्र तत्र बहुलतयोः न पार्थि
वरूपेणास्पर्शेण चक्रत अनुद्भूतरूपस्पर्शं तेजो यथा चक्षुरादि अनुद्भूतरूपोद्भूतस्पर्शो यथा तप्तवा
रिस्थतेज उद्भूतरूपमनुद्भूतरूपस्पर्शो यथा प्रदीपप्रभामण्डल वायुत्वाभिमतधर्मावत् वायुत्वमिति
प्राणादानादि भेदः स्पर्शवेत्त्वापरे माणापृथक्त्वसंयोगविभागपरत्वापरत्ववेगवान् स चस्पर्शो
स्तम्भ यथा यथा वाव्वनुमानं वृक्षादिकम्पनजन्यकमिति उपलभ्यते स गुणा द्रव्यं नमतो रणात्स्पर्शस्य
मानो गतिमनुमापयति गुणश्च वायुरेव पृथिव्यभावे च तदुपलब्धेः पृथिवी वायुव्यतिरेके गा
नुपाश्रितस्पर्शाभावात् पृथिव्यानपाकज सचाद्विविधं नित्यानित्यभेदात् नित्यपरमाणुरूपो
वायु अनित्यं कार्यरूपं तत्पृथिव्यादीनां चतुर्णां कार्यद्रव्यमनुत्पत्तिविनाशक्रमः कथ्यते द्रव्ये
८७ परमाण्वो क्रियायोगे सति द्व्यणुकमुत्पद्यते तस्य परमाणुसमवायिकारण तत्संयोगोऽसमवा
यिकारणं अदृष्टादि निमित्तकारणं तत द्व्यणुकानां क्रियासंयोगे सति त्र्यणुकमुत्पद्यते त
...ानि समवायिकारणं शेषं पूर्ववत् एवं चतुरणुकं स्थूलतरात् स्थूलतरं तेरपरस्परात्म
...कमेण महापृथिवी महत्याप महत्तेज महावायुरुत्पद्यते कार्येणानुरूपाद्यं स्वाश्रयसम
कपालादीनां नाशे वायिकारणनाशेनोत्पादित्वजातीनां कारणगुणपूर्वकाणां गुणानामारम्भ इति न्यायात् इत्यध्रुवत्वं
क्षिति निरूपाद्यमत कार्यद्रव्यस्य घटादेरवयवे कपालादौ नोदना विघातादि क्रिया तयाविभा
ग तेनावयवारम्भकस्य संयोगस्यासमवायिकारणस्य नाशः क्रियते तत कार्यद्रव्यस्यापि
विभागेन आदिना रूपादीनां ग्रहणम् समवायिकारणनाशे यथाश्रयबटस्य समवायिका र्या कपालद्वय तद्गता रूपादिभ्यो कार्यगतरूपादेरुत्पद्यते इति भावः ४

५
त भा
२२

तत्तदुणकर्मविशिष्टरूपादिनाशाय द्वित्वादिनाशम
पाचिकारणेन द्रव्यनाशे तेषां नाशासिद्धेः — यथावयवनाशाद्द्रव्यनाशेनकपालद्वयनाशः एवं कार्यद्रव्य
नाशः ६

यथा घटनाशे घटरूपनाशः एतेन समवायिकारणनाशाद्द्रव्यनाशो दर्शितः क्वचिदसमवायिकारणनाशाद्द्रव्यनाशः त
न्त्वन्तर्गतस्य शुक्लरूपादेः महाप्रलयादौ अवयवविभागाद्यः जायते अस्ति च अवयवक्रियातो विभागात्संयो
तन्तुरूपपरिणामस्य गनाशे द्व्यणुकनाशे पुनः परमाणुनाशो नास्ति कदाचिन्नाशः क्वचित्प्रतिबन्धकादिनाशः यथा तन्तुसंयोगनाशे पटनाशः
विनाशो द्रव्यनाशश्च तन्तुतादीनां च रूपादीनामाश्रयनाशेन विनाशः अन्यत्र सर्वत्र विरोधिगुणप्रादुर्भावेन विनाशः य रूपादीनां ॥
एवं च नित्यः ५ था पाकेन घटादिरूपादिनाशः इति किं पुनः परमाणुत्वे प्रमाणं उच्यते यदिदं जालसूर्यमरीचिस्थ
त्र्यणुकम् ६ सूक्ष्मतमं रजः उपलभ्यते तत्र स्वपरिमाणाद्ल्पपरिमाणद्रव्यारब्धं कार्यद्रव्यत्वात् घटवत् तत्रसद्रव्यं कार्यं महद्द्रव्या परमाणुरूपद्रव्यका र्येषु ६
भाष्य रम्भकस्य कार्यत्वनियमात् तदेव द्व्यणुकं तदपि समवायिकारणारब्धं कार्यद्रव्यत्वात् घटव
दित्येवं यदवयवास्ते आरम्भकाः ते परमाणवः अनारब्धा एवेति ननु कार्यद्रव्यारम्भकस्य कार्यद्रव्यत्वाभि समवायिद्रव्यारम्भकत्वमिति ८
चारात् कथमनारब्धत्वं उच्यते अनन्ततत्कार्यपरम्परायाः प्रमाणात् तथा च मेरुसर्षपयोरपि तुल्यपरिमाणापत्तिः
सर्वदा च मेरुसर्षपयोरपि अनन्तावयवारब्धत्वेन तुल्यपरिमाणत्वं प्रसज्येत तस्मादनारब्धा एव परमाणवः द्व्यणुकमपि द्व्य
णुकमेव परमाणुभ्यामारभ्यते एकस्यानारम्भकत्वात् आधिक्यकल्पनायां प्रमाणाभावात् द्व्यणुकाभ्यां द्रव्य
मारभ्यत इति चेन्न द्व्यणुकेन एकस्यानारम्भकत्वात् द्व्यणुकाभ्यामारब्धे कार्ये महत्त्वानुपपत्तेः प्रमाणा त
कार्ये हि महत्त्वं कारणमहत्त्वात् कारणबहुत्वात् प्रचयविशेषाद्वा जायते न तु द्व्यणुकादि
कल्पनायां प्रमाणमस्ति त्रिभिरेव महत्त्वारम्भोपपत्तेरिति पार्थिवपरमाणुगता रूपरसगन्धस्पर्शाः
संख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविभागपरत्वापरत्वगुरुत्वद्रवत्ववेगाश्च पाकजा नित्या इति पाकजत्वमेषामनित्यत्वे प्रयोजकं तथापि
प्रायः स्थायि द्व्यणुकरूपादयः सामान्यविशेषयोगः सदा द्विवाचिकेन्द्रियग्राह्यत्वात् गुरुत्वाश्रयत्वात् तप
तस
२२

वेति नचास्य दृष्टविरोधादि चतुर्दशमात्मकागुणमात्मसमकर्मेति श्रोत्रग्राह्यत्वात् शब्दस्यैव हि दृष्टिबाधादिना तत्र न
तेजसो वेगात्मत्वे यथा रूपवत्तम शब्दत्वञ्चेति गगने हि कालमनःसु च नगुणो विशेषगुणत्वात् श्रुत उष्णो
गतिरिति एकत्वाद्यमेकमेवेति सर्वकालावाश्रुति सर्वेषां भेदप्रमाणाभावात् एकत्वेनैवोपपत्ते एकत्वेन
वाकाशत्वनाम सामान्यमाकाशे न विद्यते सामान्यमाने कर्मणित्वात् विभुमाकाशं परममहत्परिमाणव
दित्यर्थः सर्वत्र तत्कार्योपलब्धेः अत एव विभुत्वान्नित्यमिति कालोदिक्विपरीतपरत्वानुमेय सर्वव्यापिपरिमा भवेत्
णाश्रयत्वात् सर्वोपगविभागवान् एकोनित्यो विभुश्च कथमस्यादृष्ट्विपरीतपरत्वापरत्वानुमेयत्वं उच्यते सन्नि तु
हिते विप्रकृष्टे सन्निधानादपरत्वादिपरीतपरमप्रतीयते व्यवहिते विप्रकृष्टे व्यवधानात् परत्वादिप्रतीतमपर
त्वे तदिदं विपरीतपरत्वमपरत्वञ्च कार्यं तदिदं कारणमर्थाद्विशेषसंभवात् कालमेव कारणमनुमापय
ति सचैकोपि वर्तमानातीतभविष्यत्क्रियोपाधिवशात् वर्तमानादिव्यपदेशं लभते पुरुषस्येव पा
चकादिक्रियोपाधिवशात्पाचकपाठकादिव्यपदेशं लभते नित्यत्वविभुत्वे धर्मस्य पूर्ववत् दिशो
कालिकाया विभुश्च सर्वपरिमाणाश्रयत्वात् संयोगविभागगुणवती पूर्वादिप्रत्ययैरनुमेया तेषां
दिगन्याश्रितेति ॥ दिगन्यानिमित्तासंभवात् पूर्वस्मिन् पश्चिमे वा वस्तुनस्तत्स्वरूपे सर्वे वैकापि सती उपाधिव
शात् प्राच्यादिसंज्ञां लभते आत्मत्वाभिसंबन्धवानात्मा स खलु सुखादिवैचित्र्यात् नानाभूत एव स
चात्मा एवं तस्य गुणाः सुखादयः पञ्च बुद्ध्यादयो न च नित्यत्वविभुत्वे पूर्ववत् मनस्त्वाभिसंबन्धव
न्मन अणुसंयोगि मनो नित्यानीन्द्रियसंयोगाद्युपलभकरणं नित्यासंख्यापरिमाणवत् संख्यादिपञ्चगु
णवत् सकालकपरत्वापरत्ववेगवत् संयोगेन वा द्वीन्द्रियार्थग्राहकमतएव सर्वोपलब्धिसाधने

नं नत्तु प्रत्यक्षं ग्रहीतुमनुमानमाम्य नयादिलक्षणस्युपलक्ष्यक्षणादतिरिक्तकरणाबाधा ग्रहतस्य
पिचत्वरादिषुजन्यमानत्वात् पञ्चकरणात्तनम यन्नाथ रूपविरमाणदुःखाणपुत्रानिश्चय उच्यते सामा
न्यवानत्तमकाधिकरणामस्पष्टलाभगण सचद्रव्याश्रित रूपरसगंधस्पर्शसंख्यापरिमाणपृथक्त्वसंयोगविभा
गपरत्वापरत्वगुरुत्वद्रवत्वस्नेहशब्दबुद्धिसुखदुःखेच्छाप्रयत्नधर्माधर्मसंस्काराश्चतुर्विंशतिधा तत्ररूप पृथिव्यतेजस्सु
चक्षुरिन्द्रियमात्रग्राह्योगुणः सचविशेषगुणः शुक्लादिरूपचतुर्विंशसंयुक्तस्यानेकप्रकार, पाकजत्पृथि
व्यां शुक्लभास्वरमपाकजं च तेजसितदेवभास्वरमप्सु रसोरसनेन्द्रियग्राह्योगुणः सर्वेविशेषगुणः
पृथिवीजलवृत्तिः तत्रपृथिव्यामधुरादिषट्प्रकार पाकजत्त्व जलेमधुरः पाकजोनित्यानित्यात्मा
नित्यपरमाणुषु जलस्य कार्येत्वनित्यमनित्यगन्धनित्यत्वन्ति गन्धोघ्राणेन्द्रियग्राह्योगुणः सचविशेषगुणः पृ
थिव्यामात्रवृत्तिः सुरभिरसुरभिश्च जलादौतत्गन्धप्रतिभानमसंयुक्तसमवायेनतदुपलब्ध स्पर्शस्त्वगिन्द्रिय जलादौसंयुक्तया पृथिव्यासमवायात् तौभवाणादितिभाव
ग्राह्योगुणः सचविशेषगुणः पृथिव्यादिचतुष्टयवृत्तिः सचत्रिविधः शीतोष्णानुष्णाशीतभेदात्
शीत पयसि उष्णस्तेजसि अनुष्णाशीत पृथिवीवाय्वो एतेचरूपादयश्चत्वारोमद्व्यं कार्यंसम
वेतत्वेसत्युद्भूताप्रत्यक्षा सख्याएकत्वादिव्यवहारहेतु सामान्यगुणः एकत्वादिपरार्धपर्यन्ता
तत्रैकत्वन्द्विविधमित्यानित्यभेदात् नित्यद्रव्यगतन्तुनित्यं कार्यगतत्वनित्यं अत्रासमवायिकार द्वित्वादि इत्यक मारभ्य
णैकत्वजन्यं च द्वित्वादयस्त्वनित्यमेव तच्च द्वयोरिदमेकमिदमेकनित्यपेक्षाबुद्ध्याजन्यते तत्रापि पंद्वे
एतमादिद्वयवान समवायिकारणेषेकत्वेकत्वेअसमवायिकारणे अपेक्षाबुद्धिर्निमित्ते अपेक्षाबुद्धिविनाशादेवद्वि
त्वादिविनाशः त्रित्वाद्युत्पत्तिः परिमाणमानव्यवहारासाधारणकारणं तच्चतुर्विधं अणुमहदी

परिमाणम् ... तत्समवायिकारणावयवपरिमाणजन्यमवयवानीतिपरिमाणम् ४

क

इति तत्र कार्यगतपरिमाणं स्वाश्रयसमवायिकारणपरिमाणजन्यं यथा द्व्यणुकपरिमाणं द्व्यणुकगतपरिमाण
परिमाणं द्व्यणुकत्वात् स्वाश्रयसमवायिकारणगतसंख्याजन्यं अणुपरिमाणं स्वाश्रयसमवायिका | परिमाण त्र्यणुकद्व्यणु
रणगतबहुत्वसंख्याजन्यं चतुरणुकादिपरिमाणं स्वाश्रयसमवायिकारणपरिमाणजन्यं तूल
पिण्डपरिमाणं स्वाश्रयसमवायिकारणानामवयवानां प्रशिथिलसंयोगजन्यपरिमाणं परममहत्प
रिमाणं चाकाशादिगतं नित्यमेव पृथक्त्वं पृथग्व्यवहारहेतुः संयोगः संयुक्तव्यवहारहेतुः द्रव्या
पञ्चवृत्ति श्रयोऽव्याप्यवृत्तिश्च स त्रिविधः अन्यतरकर्मजः उभयकर्मजः संयोगजश्च तत्रान्यतरकर्मजो यथा
क्रियावता श्येनेन सहाणोः क्रियावस्थायां संयोगः विभुना मूर्तयोः उभयकर्मजो यथा सक्रिय | आकाशादीनां
योर्मल्लयोः संयोगः संयोगजः संयोगाद्यथा कारणाकारणसंयोगात् कार्याकार्यसंयोगः यथा
हस्ततरुसंयोगात् कायतरुसंयोगः विभागो विभक्तप्रत्ययहेतुः संयोगपूर्वकोऽव्याप्यवृत्तिश्च स त्रिविधः अन्यतरक
र्मजः उभयकर्मजो विभागजश्च तत्र प्रथमो यथा श्येनक्रियया शैलाच्छ्येनविभागः द्वितीयो य
था मल्लयोर्यथा हस्ततरुविभागात् कायतरुविभागः परत्वापरत्वे परापरव्यवहारासाधारणका
रणे ते तु द्विविधे दिक्कृते कालकृते च तत्र दिक्कृतं कालकृतयोरुत्पत्तिः कथ्यते एकस्यां दिशि
अवस्थितयोः पिण्डयोः इदमस्मात् सन्निकृष्टमिति बुद्ध्यानुगृहीतेन दिक्पिण्डसंयोगेनापरत्वस्यो
त्पत्तिः जन्यते विप्रकृष्टबुद्ध्यानुगृहीतेन परत्वं विप्रकृष्टेऽन्यते सन्निकृष्टे त्वपरं परं सविप्रकृष्टे शरीरयोः
संयुक्तसंयोगाल्पीयस्त्वविप्रकृष्टत्वं संयोगभूयस्त्वं कालकृतयोः परत्वापरत्वयोरुत्पत्ति
रुच्यते अनियतदिगवस्थितयोर्युवस्थविरपिण्डयोः स्थविरे ज्येष्ठोऽयमपेक्षया बहुतरकालेन संबद्ध इति
अपेक्षाबुद्ध्यानुगृहीतेन कालपिण्डसंयोगेन परत्वं

स्थितस्यावयवस्य गुरुत्वमात्मनः समवायिकारणं पृथिवी जलं चेति तत्र कारणयोगाभावेऽपि
हन्यात्मनः यथोक्तं एवोत्पत्तेः अभावेऽपि गुरुत्वं नास्ति तत्रैव मात्र पतनात् समवायिकारणं
गुरुत्वे जलं चेति गुरुत्वोत्पत्ते[illegible]दिकमपरिमाणपरिमाणयोगेन तु तन्निमित्तकारणं गुरुत्वं त्रिका[illegible]
२१गुणा[illegible] ना जलमात्रं चेति कारणगुणपूर्वकेण एतत्संख्या[illegible]द्वयभावे[illegible]द्य[illegible] आकाशस्य
स्थितिशब्दे तत्[illegible]मात्रे[illegible]गुरुत्वाभावे[illegible] ५०॰ १ [illegible]
[illegible] मेलक[illegible] वाचा[illegible]नियोजक[illegible]
[illegible]मारभते स च प्रा[illegible] [illegible]लाना[illegible] प्रा[illegible]
ते[illegible]मानेदलद्वयविभागाद्[illegible]ज्ञात प्रा[illegible] शब्दात्[illegible]
[illegible]नोदात्[illegible]नाय[illegible] [illegible]
[illegible]समवायिकारणं [illegible]निमित्त आकाशस्य सम
वायिकारणं [illegible]विभागोऽसमवायिकारणं [illegible]
भागो निमित्तं [illegible] संयोगो विभागो वा [illegible]शब्दोऽसमवायिकारणं काष्ठ
[illegible]निमित्तं का[illegible] संयोगाद्विभागात् [illegible]
[illegible]समवायिकारणं [illegible] न च[illegible] पाकाना
[illegible]
[illegible]
तौ

२५

चाक्षुषत्वस्वभावात् तस्मादुपात्यनाशादेव नाशः शिविनाशित्वं स्यात्समानात् तथाहि शब्दानित्य
सविधिनस — सामान्यवत्वे सति अस्मदादिबाह्येन्द्रियप्रत्यक्षत्वात् घटवत् प्रथमस्यानित्यत्वसाध्य अनित्यत्वे विनाशा
वच्छिन्नसत्त्वरूपत्व ननु विनाशावच्छिन्नाभावेयोग प्रागभावे सत्ताहीने अनित्यत्वाभावप्रसङ्गात् सामा
न्प — न्यवत्वे सति अस्मदादिबाह्येन्द्रियप्रत्यक्षत्वहेतुः प्रत्यक्षे हि तद्धटत्वे सामान्ये व्यभिचारस्तादि त्यत उ — अविचारे
क्तं बाह्येन्द्रियेति तेनैव योगिबाह्येन्द्रियग्राह्ये परमाण्वादौ व्यभिचार स्यादिति अतो योगिनिरासार्थं
मस्मदादीति किं पुनर्योगिसद्भावे प्रमाणं उच्यते परमाणव कस्यचित्प्रत्यक्षाः प्रमेयत्वात् घटवत् इ
इच्छाद्वेषसपत्नी — ति तथापि सामान्ये व्यभिचार स्यादिति अत उक्तं सामान्यवत्वे सतीति सामान्यादित्रयवृत्ति सामान्य — आसिद्धिवेन समवाय विशेषी
सर्वे प्रकाशो बुद्धिः प्रतिरूप तच्च सर्वेषामात्मनामनुकूलवेदनीयं पीडा दुःखं तच्च सर्वेषामात्मनां प्रतिकूलवे
दनीयं रागः इच्छा क्रोधो द्वेषः उत्साहः प्रयत्नः सुखाद्यर्थं यद्धर्मानमप्रापकः स खलु द्वयोरात्म
धारणीका सोऽधर्माधर्मौ चाप्रत्यक्षावयवानुमानगम्यौ तथाहि देवदत्तस्य शरीरे देवदत्तविशेष
गुणा — गुणजन्यं कार्यत्वे सति देवदत्तस्य हितसाधकत्वात् देवदत्तप्रयत्नजन्यवस्तुवदिति यत्र शरीरादिजन
कं आत्मविशेषगुणः स एव धर्मो धर्मश्च प्रयत्नादीनां प्रागभावजनकत्वादिति संस्कारस्त्रिधा वे
गो भावना स्थितिस्थापकश्च तत्र वेगः पृथिव्यादिमनोवर्त्तमूर्त्तस्थः क्रियाहेतुः भावनाख्य संस्का
र आत्ममात्रवृत्तिरनुभवजन्य स्मृतिहेतुः स चोद्बोधकवशात् स्मृतिं जनयति उद्बोधश्च सहकारिलाभः
सहकारिणश्च संस्कारस्य सदृशदर्शनादयः यथोक्तं सदृशादृष्टचिन्ताद्याः स्मृतिबीजस्य बोधकाः
स्थितिस्थापकस्तु स्पर्शवद्वृत्तिविशेष अन्यथाभूतस्य पुनस्तदवस्थापादकोऽनलोर्थः स्थितिस्थापकः

स्थितिस्थापको नाम संस्कारोऽनुभवकर्तीते य साम्यपत
वक्रीभूतस्य शाखादेः पूर्ववत्करोति तथा

सामान्यविशेष द्रव्यत्वगुणत्वकर्मत्वादयस्तेयतीत्यर्थः ५
पर्यन्तिद्रव्यलक्षणेत

दलेषु द्रव्यत्वोपमीत्याभावना सामान्यविशेष [illegible] गुणत्वकर्मत्वे चलनात्मकं कर्म गुणादयस्तु आसमवायत्व
कि भविन्नत्वपरिमाणो नमः [illegible] समवेते विभागहेतुः [illegible] संयोगजन्यमति [illegible]
सेयोगहेतुस्य तस्योत्येप [illegible] तत्त्व प्रकारा [illegible] चक्षुरादयः [illegible]
अनुवृत्तिप्रत्ययहेतु सामान्य द्रव्यादित्रयवृत्ति नित्यमेकमनेकानुगतं तद्द्विविधं परमपरं च पर
सत्ताद्रव्यविषयत्वात् तच्च चेतेषपिद्रव्यत्वात् सामान्यविशेषु [illegible] व्यक्तिव्यतिरिक्तमाना
न्तराणि [illegible] किमात्मनि [illegible] विशेषाः [illegible] बुद्धिविना सर्वानुगतमेक
तदेव सामान्यमिति [illegible] तथाहि सर्वद्रव्योपिद्रव्यमो [illegible]
व्यावृत्तिरिति [illegible] अनेकव्यक्तिषु [illegible]
सामान्यविषय [illegible] विशेषा नित्यद्रव्यवृत्तयः [illegible]
बुद्धिमत्त्वहेतु नित्यद्रव्याणि आकाशादीनि च पृथिव्यादयश्चत्वार परमाणुरूपा अयुतसि
द्धयोः सम्बन्धः समवायः [illegible] तयोः सम्बन्धः समवायइति
[illegible] परमाणवाहि [illegible]
घटोपरिस्थितिरूपत्वात् [illegible] प्रत्यक्ष [illegible] नचसापरमाणु
[illegible] नहित्वर्थ
[illegible] नास्ति
[illegible] संसर्गाभावोऽन्योन्याभावश्च तमेव
भावरूप [illegible] प्रतिपाद्येते अभाव [illegible] द्विविध संसर्गाभावोऽन्योन्याभावश्च

तत्र संसर्गाभावस्त्रिविधः प्रागभावो प्रध्वंसाभावात्यन्ताभावश्च उत्पत्तेः प्राक्कारणे कार्यस्याभावः प्रागभावः यथा
तन्तुषु पटाभावो नित्यानादिः उत्पन्नाभावात् विनाशी च कार्यस्य तद्विनाशात् पश्चात् उत्पन्नस्य कारणेऽभाव
प्रध्वंसाभावो विनाशप्रतियोगिकः यथा भग्ने घटे कपालमालायां घटाभावः स च मुद्गरप्रहारादिजन्यः स चोत्पत्ति
मानपि विनाशरहितः पुनस्तस्य कार्यस्य त्रैकालिकोऽभावोऽत्यन्ताभावः यथा वायौ रूपाभावः अन्योन्याभाव
स्तु तादात्म्यप्रतियोगिकोऽभावः घटः पटो न भवतीति तदेवमर्थो व्याख्याता नन्वस्मान् बुद्धिर्ज्ञानं
ज्ञानं यथा नसन्ति येन सर्वेषामपि प्रत्यक्षाणि तुल्येनाप्रकाशप्रतायस्मात् बुद्धिरूपसाधिकोन प्रत्यक्षस्या
दिभिः पर्यायशब्दैर्यदभिधीयते सा बुद्धिः सर्वप्रकाशो वा बुद्धिः सा च समासेन द्विविधा अनुभवः स्म
रणं च अनुभवो द्विविधः यथार्थोऽयथार्थो चेति तत्र यथार्थो विषयाबाधितः प्रत्यक्षादिभिः प्रमाणैर्ज
न्यते यथा चक्षुरादिभिर्दुष्टैर्घटादिज्ञानं धूमादिलिङ्गज्ञानाद्वह्न्यादिज्ञानं गोसादृश्यदर्शनाद्गवय
ज्ञानं स्वर्गकामो यजेत अग्निहोत्रं जुहुयात् स्वर्गकाम इत्यादि वाक्यात् स्वर्गसाधनत्वज्ञा
नं अयथार्थो व्यभिचारि अप्रमाणजन्यः स च त्रिविधः संशयस्तर्को विपर्ययश्च संशयस्तर्कोऽध्ये
तव्यमिति निर्णयविपर्यये अप्रमाऽयथार्थः यथा शुक्तिकायां रजतमिति शुक्तिरजतारोपः इद
रूप्यमिति स्मरणमपि यथार्थमयथार्थं चेति द्विविधं तदुभयमपि स्वात्मस्मरणमेव ज्ञानस्मरणं
यथार्थं च दोषाभावेन तदिति स्यादेतद् मितुवयात् सर्वं ज्ञानं निराकारमेव ननु ज्ञाने यथार्थे तुल्य
स्याकारस्तज्जन्यते साकारज्ञानवादनिराकरणात् अतएवाकारेणार्थानुमानमपि निरस्तं प्रत्यक्

पालकपालमालाया
घुघरपुप्ध्वसमाबेशा
तालाल्पग निर्दृत्ति
कद्यविनोहीनअर्थ
तनल्प्रासमप्नापाय
टोवृद्धिरभावात्५

बाकारणाद्वैर्थ
ज्ञानयात्सबिश्वदूर
ति २

सिद्धत्वात् घटादे सर्वज्ञानमर्थे निरूप्य सर्वप्रतिबद्धस्यैव तत्पमनसा निरूपणात् युक्तमानवान् न तु
तात्त्वानामहमित्येतानवकाशाय्यते आत्मेन्द्रियमन त्वचोत्तमेव प्रवृत्ति दुर्माधर्ममयोगादि क्रियातयो
न्याभाष्ये स्मृति
नगद्धादुरात्मधनत्वात् दोषा रागद्वेषमोहा रागद्वेषादिषोमनुज्ञोभ्यः क्रियावत मोहो मिथ्याज्ञान
विपर्ययः क्रियावत् पुनरुत्पत्तिः प्रेत्यभाव सर्वात्मन पूर्वदेहनिवृत्तिः परदेहसंघातलाभ फलपुन
भोग सुखदुःखानुभव पीडादु स्वतत्त्वो क्रमेव मोक्षोपवर्गो सर्वैकविंशति प्रभेदभिन्नस्य दु खस्या
त्यन्तिकी निवृत्ति एकविंशति प्रभेदास्तु शरीर षडिन्द्रिया षड्विषया षड्बुद्धयः सुखदुःख
एकविंशतिदुःख
पद्यसत्र सहस्रस्य
विभिन्न
चमेताभ्यस्यभेदान सुखमपि दुःखमेवाभ्युपगत तस्माद् गौणविभागभावो मनाद्यनुपचार मध
निर्विषसयुक्तं मधुलोपविषपन्नं निक्षेप वत् सुखं पुनरपवर्गे कथं उच्यते शास्त्रादि दिनसमस्त
पदार्थ तत्त्वस्य विषयदोषदर्शनेन विरक्तस्य मुमुक्षो ध्यायिनो ध्यानपरिपाकवशात् साक्षात्कृ
तात्मन क्लेशादिहीनस्य निष्कामकर्माणु ष्ठानेन तनधर्मो धर्मो वनाजयन पूर्वोपात्तधर्मा
वा० मं प्रपञ्चयोग प्रभावाद्विदित्वा समाहृत्य भुञ्जानस्य पूर्वकर्मनिवृत्तौ वर्तमानशरीरादि विनाशे पू
र्वशरीर भावादेकविंशति दुःखसंबन्धो न भवतिकारणाभावात सोयमेकविंशतिप्रभेदद्
खहानिर्मोक्ष रोपवर्गः इति दृष्टान्ते संशयमाह एकस्मिन्धर्मिणि विरुद्धनानार्थावमर्श
संशय स त्रिविध समानधर्मदर्शनजा विप्रतिपत्तिजः असाधारणधर्मजश्चेति तत्र एके विशेषादर्श
शेनेसतिसमानधर्मदर्शनजैयथा यथा स्थाणुर्वा पुरुषो वेति एकस्मिन्नेव पुरोवर्तिनि द्रव्ये

२९
२८

सद्धेतुस्थले व्याप्तिनिर्णयानन्तरं न किंचित् [illegible] सोपाधिकत्वसाधनम् तत्र यथैव
[illegible] सत्त्वसाधनम् [illegible] प्रामाण्यादिति [illegible] तस्य लिङ्गत्वम्
साध्यसत्त्वेऽपि न च हेतोः [illegible] प्रमाणमस्ति इदानीमुपाधिसद्भावे [illegible]
न तत्र व्याप्यत्वे मैत्रीतनयत्वात् परिदृश्यमानमैत्रीतनयवत् श्यामत्वे मैत्रीतनयत्वेन व्याप्यत्वे साधने न
मैत्रीतनयत्वव्याप्यत्वं प्रत्येकं किं तु शाकपाकजत्वं [illegible] प्रयोजकत्वोपाधिरिति
न श्यामत्वे मैत्रीतनयत्वस्य व्याप्यत्वेन सर्वे [illegible] उपाधि एवञ्च [illegible]
न श्यामोपाधिसत्त्वे [illegible] मैत्रीतनयत्वादिति हेतुः तत्रोपाधिर्विभा
व्याप्तिः यथा क्रत्वन्तर्वर्तिनी हिंसा [illegible] अधर्मे हिंसात्वात् क्रत्वबाह्यहिंसावत् अत्र हिंसात्वं नाधर्मे
प्रयोजकं किन्तु निषिद्धत्वमुपाधिरिति नैव निषिद्धत्वे [illegible] तथा हिंसा
व्यापकं निषिद्धत्वं यत्र यत्राधर्मत्वं तत्र [illegible]
न व्याप्यं निषिद्धत्वं क्रत्वङ्गहिंसायामभिचारात् अत्र क्रत्वङ्गहिंसायां [illegible] न तत्र निषिद्धत्वमिति
[illegible] कथ्यते साध्यविपर्ययव्याप्तो हेतुर्विरुद्धः यथा शब्दो नित्यः
कृतकत्वादिति अत्र हि नित्यत्वसाध्यविपर्ययेणानित्यत्वेन कृतकत्वं व्याप्तं यदा कृतकं तत्
[illegible] साध्यविपर्ययव्याप्तत्वात् [illegible] विरुद्धः सव्यभिचारोऽनैकान्तिकः तत्र द्विविधः
[illegible] साधारणानैकान्तिकोऽसाधारणानैकान्तिकश्चेति तत्र प्रथम पक्षसपक्षवि-
पक्षवृत्तिः यथा शब्दो नित्यः प्रमेयत्वात् अत्र प्रमेयत्वं हेतुः पक्षसपक्षविपक्षेषु [illegible] वर्तते

सपक्षैकदेशवृत्तिर्विपक्षव्यापी यथा अनित्यः शब्दः प्रमेयत्वादिति व्यापकानैकान्तिकः ... सपक्ष विपक्षव्यापी ... यथाभूर्नित्यामूर्त्तत्वात् ... मूर्त्तत्वं ... इति व्यभिचार ... विपक्षासंभवात् सपक्षविपक्षे ...

... सपक्षैकदेशवृत्तिर्विपक्षव्यापी ... अनुमानं प्रमाणाभावात् ... व्यभिचार ... सपक्षविपक्षः

... विप्रतिपन्नत्वेन तत्र ... अनेकान्तिकः ... प्रतिपक्षसाधकः ...

विपरीतार्थसाधक समानबलमनुमानान्तरं प्रतिपक्ष

८ उच्यते ... सत्प्रतिपक्षः ... विपरीतसाधकानुमानं विद्यमानं भवति ... अपक्षीय

... साधकं भवति यथा परमाणवो नित्याः ... परमाणु ... साधकानु

मानं नित्यत्वं साधयदपि न प्रतिपक्षः किन्तु साधकमेव ... धर्मिग्राहकत्वात् न हि प्रमाणे

... नित्यत्वानुमानं ... समभवत्यपि ... नित्यानुमानेन परमाणु ग्रा

हक स्य प्रमाणस्य ... संभवात् तस्मादुपजीव्यबाधकमेव उपजीवक ... ग्राह्य

... अनित्यत्वानुमानं ... प्रत्यक्षादि प्रमाण ... भावा

परिच्छिन्न ... विषय ... अग्निरनुष्णः कृतकत्वात् ... अत्र

कृतकत्वहेतु ... प्रत्यक्षेणोपपरिच्छिन्न ...

हेतुः यथा ... साध्य ... कृतकत्वहेतु ...

हिंसा ... प्रत्यक्षेणापरिच्छिन्न ... इति

प्रवृ... ...
... ...
... ...
दिशेषामावात् ८

... ...
... ...
... ...
... ... ४

एतन्निश्चायकवत्कर्योरिति इतिक पुरुषस्यानिश्चायकः स्थिरः। स्थाणुपुरुषयोर्विशेषमपश्यन् स्थाणुपुरु
षयोः समानधर्म्ममुपलभमानस्य पुरुषस्य भवति संशयः किमयं स्थाणुः पुरुषो वेति द्वितीयो
यत्समानयोर्विशेषादर्शनेनानेकविप्रतिपत्तिजः यथा किमयं शब्दो नित्योऽनित्यो वेति तथाहि एकोत्र
ते शब्दो नित्यः परोऽनित्य इति असाधारणधर्मजन्यः संशयो यथा नित्याऽनित्या च व्यावृत्तेन भे
ला साधारणेन गन्धवत्वेन विशेषमपश्यतो भवति नित्या अनित्या वा संशयः तथाहि सकलनित्यव्या
वृत्तेन गन्धवत्वेन योगात् किमनित्या उत सकलानित्यव्यावृत्तेनैव योगान्नित्येति संशयः येन
प्रयुक्तः पुरुषः प्रवर्त्तते तत्प्रयोजनं तच्च सुखदुःखावाप्तिहानि तदर्थो हि प्रवृत्तिः सर्वस्य वा
दिप्रतिवादिनोः एतौ तद्विषयबोधो दृष्टान्तः स हि द्विविधः एकः साधर्म्यदृष्टान्तः यथा धूमवत्त्वस्य हे
एषामप्रामाण्य त — तो महानसमिति द्वितीयो वैधर्म्यदृष्टान्तः यथा तस्मिन्नेव हेतौ महाह्रद इति प्रामाणिकत्वेनाभ्युपगम्य — तयोरभावात्
तोऽर्थः सिद्धान्तः स च चतुर्धा सर्वतन्त्रप्रतितन्त्राधिकरणाभ्युपगमसिद्धान्तभेदात् तत्र सर्वतन्त्रसिद्धा
मानसत्त्व — न्तः यथा धर्मिमात्रसद्भावः द्वितीयो यथा नैयायिकस्य मनस इन्द्रियत्वं तद्धि समानतन्त्रे वैशेषिके सिद्धा
न्तः तृतीयो यथा क्षित्यादिकर्तृसिद्धौ कर्तुः सर्वज्ञत्वं चतुर्थो यथा जैमिनीयस्य नित्यानित्यवि
चारे शब्दस्य गुणत्वं तावच्छब्दो गुण इति अनुमानवाक्यैकदेशा अवयवाः ते च प्रतिज्ञादयः प
ञ्च अवयवाः प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनाख्या यथा तत्र साध्यधर्मविशिष्टधर्मि
प्रतिपादकवचनं प्रतिज्ञा यथा पर्वतो वह्निमान् पञ्चम्यन्तं लिङ्गप्रतिपादकवचनं हेतुः

म. भा.
१५

धूमवत्त्वादिति हेत्वाभिकं दृष्टान्तवचनम् उदाहरणं यथा यो धूमवान् सोऽग्निमान् यथा महानस इति प-

पर्वतो [illegible] क्षे [illegible] लिङ्गोपसंहारवचनं उपनयः यथायं धूमवांश्चायमिति तथा चायमिति वा पक्षे साध्योपसंहारो निगमनं

यथा तस्मादग्निमानिति तस्मात्तथेति वा एते च प्रतिज्ञादयः पञ्चावयवा अनुमानवाक्यस्यावयवा इत्यवयव

न्यायमवयविकारणं शब्दप्रकाशसमवेतत्वात् तर्कप्रसङ्गः स च सिद्धव्याप्तिकयोर्व्याप्याङ्गकारणेऽव्याप-

कप्रसञ्जनं यथा यदत्र घटो भविष्यत्तदुपलभ्येत भूतलमिवेत्युक्तम् अन्तः स्थायी तर्कः प्रमाणानामनुग्राहकः तथा

ह्ययं पर्वतः साग्निरुत निरग्निरिति संदेहानन्तरं यदि कश्चिन्मन्यते अनग्निरयमिति तदा यद्ययमन-

ग्निरभविष्यत् तर्हि निर्धूमत्वादधूमोऽभविष्यदिति अधूमवत्त्वप्रसञ्जनं क्रियते स एव प्रसङ्गस्तर्क इ-

साध्याप्ति त्युक्ते अयं चानुमानस्य विषयशोधकः अग्निमत्त्वस्य प्रतिक्षेपात् अतोऽनुमानस्य भवत्यनुग्राहक इति निराकरणात्-

संशयकनिराकरणं तर्के सत्यपि भवतीति तस्य एककोटिविषयत्वात् निर्णयोऽवधारणज्ञानं तच्च प्र- सत्पक्षमपकोटि

माणानां फलम् तत्त्वबुभुत्सोः कथा वादः स चाष्टनिग्रहाणामधिकरणम् तेषां च न्यूनाधिकापसि- कस्याप्युपस्थापो

वादिप्रतिवादिनो द्धान्तहेत्वाभासपञ्चकं तेऽष्टौ निग्रहाः उभयसाधनवती विजिगीषुकथा जल्पः स च यथासं-

भवं सर्वनिग्रहाधिकरणं परपक्षे दूषिते स्वपक्षस्थापनप्रयोजनावसानश्च जल्पः स्वपक्षस्थापना-

हीना वितण्डा परपक्षदूषणमात्रावसाना संबद्धतादिकं साध्याप्य स्वपक्षोऽस्ति कथा तु नाम वक्त-

ह्र्षी तरपक्षप्रतिपादकवाक्यसंदर्भः उक्तानामपक्षधर्मत्वादिरूपाणां मध्ये एकेनापि रूपेण

हीना अहेतवः तेऽपि कतिपयहेतुरूपयोगाद्धेतुवदवभासमाना हेत्वाभासाः ते चासिद्धविरुद्धा-

एम
१८

नैककालकत्वकारणमन्वकालापपादयितिब्भेदात्प्रत्यैव इदं क्षेमे नकारणस्य पक्षधर्मतायां प्रतीति सिद्धः तदुपवाधसिद्धानदनमङ्के नचयद्यपि विरुद्धादिष्वपि सम्भवतिः निसा कथं श्रूयन्ते यद्यपि यथान्या कथं तदुच्यते बोद्धव्य साधनेऽनुरूपं परिस्फुरति समर्थो दुर्बिज्ञो सपक्षदुर्बिज्ञविकारकोऽनुपलब्धमिति यावत्कान्य नैवपुर स्फूर्ति नैव दृष्टोऽपि तथा पक्षापर्यवसानेऽजातेऽतद्रूपमविज्ञो। अन्यथानुपपत्तित यथा चसत्तिय उविरोधिविपर्ययव्याख्यानेदुर्बिज्ञविकारक। सविरुद्धो हेत्वाभास एवचव्यभिचारादवधनप्रभृतासेनै कालातय तेषुन [illegible] धर्मता विशिष्टः स्वरूपतः भावेन दृष्टो ज्ञातिहापक्षयादुर्बिद्वविकारकउतियावत् तथाप्यसोः सिद्धः त्रिधा आश्रय स्वरूपव्याप्यत्वासिद्धभेदात तत्रपक्षहेतोरप्रबोधावगमाने सत्त्वाप्यवासिद्ध यथा गगनारविन्दसरभिगरविंदत्वात् सरोजारविंदवत् तत्रहि गगनारविंदमाश्रय सचनास्त्येव सिद्धः तथाहि घटो नित्य कार्यत्वाद्घटवत् [illegible] कार्यत्वाविशेषे हेतुर्नासिद्धः सिद्धसाधनत्वस्यात् सिद्धस्य घटानित्यस्वसाधनात् नैवं कश्चिद्दोषो भवत्यनुमानस्य किन्तु सन्दिग्ध कर्मत्वमनेनानुपलब्धे निर्धीतेऽपि तर्हि सन्दिग्धम्पाय नचघटे नित्यत्वमंदेहोऽपि नित्यत्वस्यानिश्चितत्वात् तेनयद्यवत्र दत्तपटोपविद्यते प्रदेशाभावान्नचायमपहति आश्रयासिद्धत्वाद्धेतुः स्वरूपासिद्धस्तु उच्यते यो हेतुरपक्षधर्मेनावगम्यते यथा अनित्य ये सामान्यासिद्धि भागासिद्धोपि तद्रूपासिद्ध एव यथा

२ परमतावोदमित्वा गधवत्वादिति गंधवत्वाद्धेतुघटीकृतेषु सर्वेषु नादि पृथिवी त्वावच्छिन्नत्वात्
स्वरूप एवमोगोत्व रूपासिद्धत्व तथाविशेष्याऽसिद्ध विशेषणासिद्धासमर्थविशेष्यासिद्धादय स्वरूपासि
द्धभेदा तत्रविशेषणासिद्धो यथा ध्वान्तो द्रव्यं नील रूपवत्त्वात् तत्र हि द्रव्यत्वविशिष्टमस्ति ध्वा
न्तेहेतुतादृशरूपविशेषस्य रूपत्वाद्भावनादि गुणत्वात् द्रव्यविशेषणासिद्धः तथाप्रतिवि
शेषणोरूपमस्ति तत्रविशिष्टसमर्थस्य हेतुमात्रविशेषणाभावे विशिष्टाभावात् यथा द्रव्याभावे
द्रव्यविशिष्टस्य अभाव तेनतत्प्रत्येकविशिष्टस्य हेतोरभावात् स्वरूपासिद्धत्वविशे
षणासिद्धो यथा शब्दो नित्यो स्पर्शवत्त्वे सति द्रव्यत्वादिति अत्र विशिष्टो हेतु तत्रविशेष्याभावे
विशिष्टस्वरूपमस्ति हेतुरूपं नास्त्येव असमर्थविशेषणो यथा शब्दो नित्यो गुणत्वे सति अकार
णकत्वात् इति अत्र विशेषणस्य नकिंचित्सामर्थ्यं अकिंचित्करत्वात् कारणकत्वस्यैव नित्यत्व
साधनसामर्थ्यात् असमर्थविशेषणः स्वरूपासिद्धत्वं विशेषणाभावेन हि विशिष्टस्याभावा
त् ननु विशेषणस्य नन्यूनात्वेन अधिकविशेषणाभाव सत्य असत्वेवगुणत्वेऽपि न
तद्विशेषणतदेव हि हेतोर्विशिष्टत्वं भवति यद्व्याप्यत्व हेतोरनपेक्षितत्वात् गुणत्वादिविशेषणं
नसमर्थं किंतु असमर्थविशेषणो यथा तत्रैव द्रव्यत्वेन प्रयोगे शब्दो नित्यो कारणकत्वे सति
गुणत्वात् अत्र विशेषणमात्रस्यैव नित्यत्वसाधने सामर्थ्यात् विशेष्यासमर्थं स्वरूपा
सिद्धत्व विशेष्याभावेन विशिष्टाभावात् विशिष्टस्य हेतुत्वेनोपादानात् दोषएवं सति व्याप्यता

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ इति श्री [illegible]
[illegible] समाप्ता संवत् १८२५ ॥ [illegible] ॥ शुभमस्तु [illegible]